

MAGURSKI PARK NARODOWY

Magurski Park Narodowy został powołany do życia Rozporządzeniem Rady Ministrów z 24 listopada 1994r. (Dz.U.Nr 126 poz.618). Jako szósty park narodowy na terenie polskich Karpat swą działalność rozpoczął z dniem 1 stycznia 1995r. Powstanie MPN spowodowało wypełnienie luki w systemie wielkopowierzchniowych obszarów chronionych na południu Polski, bowiem dotąd na przestrzeni ok. 190 km między parkami narodowymi w Karpatach Zachodnich (Tatrzańskim, Babiogórskim, Pienińskim i Gorczańskim), a Bieszczadzkiem Parkiem Narodowym nie było większego obiektu chronionego tej rangi.

Powierzchnia Parku wynosi **19 439 ha** z czego 89,7 % znajduje się na terenie woj. podkarpackiego (gminy Krempna, Dukla, Nowy Żmigród, Osiek Jasielski, Dębowiec) a pozostałe 10,3 % na terenie woj. małopolskiego (gminy Sękowa i Lipinki). Ochroną objęto pasmo Magury Wątkowskiej i tereny leżące na południe i południowy wschód od niego. Dla zapewnienia strefy buforowej, minimalizującej szkodliwy wpływ przemysłu na przyrodę Parku Rozporządzeniem Rady Ministrów w sprawie utworzenia MPN równocześnie ustanowiono otulinę Parku o powierzchni **22 969 ha**.

Na wyjątkową wartość przyrodniczą tego terenu już w latach 80-tych wskazywały takie instytucje jak: Komitet Ochrony Przyrody i Jej Zasobów PAN, Polskie Towarzystwo Leśne i Zakład Ochrony Przyrody PAN. Wyniki waloryzacji przyrodniczej Beskidu Niskiego przeprowadzonej w latach 1990-1991 określiły najcenniejsze obszary, co stało się podstawą do ostatecznej lokalizacji Magurskiego Parku Narodowego.

BUDOWA GEOLOGICZNA I GLEBY Pod względem facjalno-tektonicznym Park leży w większości w obrębie jednostki magurskiej, jedynie wzdłuż północno-wschodniej granicy ukazuje się niewielki fragment jednostki dukielskiej i śląskiej, a w oknie tektonicznym w rejonie Świątkowej wyłania się fragment jednostki grybowskiej. Jednostkę magurską budują mniej odporne na wietrzenie warstwy fliszu (m.in. inoceramowe, hieroglifowe, łąckie i łupki pstre) oraz nieco odporniejsze piaskowce magurskie, które w wyniku grawitacyjnego ruchu mas skalnych i wietrzenia w warunkach klimatu peryglacjalnego tworzą formy w postaci murów i zamczysk o niezwykle urozmaiconych kształtach spotykanych liczniej w masywie Magury Wątkowskiej.

W strukturze pokrywy glebowej MPN dominują gleby brunatne (85-90%), gleby glejowe i mady łącznie zajmują 10-12% powierzchni. Stwierdzono również występowanie małych rozproszonych płatów gleb torfowych i litogenicznych (litosole, regosole i rankery).

KRAJOBRAZ I RZEŻBA TERENU MPN zajmuje fragment Beskidu Niskiego o najbardziej typowym dla tego pasma krajobrazie gór niskich i średnich. Podnóża wzniesień leżą na wysokości 380-400 m n.p.m., natomiast szczyty rzadko przekraczają 800 m n.p.m. Głównym, wyróżniającym się w krajobrazie północnej części Parku elementem jest majestatyczny grzbiet Magury Wątkowskiej (846 m n.p.m.) od północy silnie porożcinany źródłowymi ciekami potoku Kłopotnica na kilkanaście mniejszych grzbietów i dolin, natomiast południowo-zachodnie jego stoki są bardziej strome z nielicznymi śródleśnymi potoczkami. Krajobraz części południowej Parku charakteryzuje się występowaniem pojedynczych wzniesień porożdzielanych malowniczymi dolinami potoków lub głębokimi przełęczami, jedynie przy samej granicy z Republiką Słowacji obserwujemy dłuższe pasma górskie, np. grzbiet Baraniego lub wzniesienia otaczające dolinę potoku Krempna.

Rzeźba terenu ściśle zależy od odporności skał podłoża i przebiegu struktur tektonicznych. Grzbiety górskie zbudowane są z trudno wietrzejących kompleksów piaskowców magurskich, mają w większości zaokrąglony kształt i wierzchowiny szerokości 50-200m pokryte najczęściej gruzem skalnym. W strefach kontaktu gruboławicowych piaskowców magurskich z podścielającymi je łupkami warstw inoceramowych i łupkami pstryimi często występują formy osuwiskowe z blokami i pakietami skalnymi. Głębokim osuwiskom towarzyszą szczególnie w rejonie Kornutów jaskinie.

HYDROLOGIA TERENU I KLIMAT Osią Parku, dzielącą go na część północną i południową jest rzeka Wisłoka, której źródła znajdują się na zboczu Dębiego Wierchu (575m n.p.m.) w otulinie MPN. Rzeka ma charakter górski o bardzo zróżnicowanym wskaźniku przepływow. Dość duża prędkość spływów powoduje erozję brzegów. Na terenie Parku do rzeki wpada szereg potoków m.in. Reszówka, Zawoja, Świerzowa, Ryjak, Krempna, Wilsznia. Wisłoka tworzy malownicze przełomy (np. między Nieznajową a Rostajnem oraz między Ostryszem a Myscową) i urocze zakola. Silnie rozbudowany system źródeł przeważnie o niskiej wydajności (poniżej 0,1l/s) powoduje występowanie licznych śródleśnych młak, a na terenach otwartych szczególnie cennych florystycznie mikrosiedlisk. Nieduża wysokość bezwzględna i układ elementów rzeźby powodują kształtowanie na terenie MPN indywidualnych cech stosunków klimatycznych. Wyróżniono dwa piętra klimatyczne:

- umiarkowanie ciepłe,
- umiarkowanie chłodne

rozgraniczone izotermą średniej rocznej temp. powietrza 6⁰C, przebiegającą średnio na wysokości 570m n.p.m. Średnie roczne temperatury wynoszą 4 - 7⁰C. Maksymalna zanotowana temperatura wynosiła +36⁰C, a minimalna -36⁰C. Często obserwuje się zjawisko inwersji temperatur. Średnie roczne sumy opadów wynoszą 800-900 mm. Większość rocznych opadów przypada na okres od maja do października. Okres występowania pokrywy śnieżnej waha się od 81-99 dni.

ROŚLINY Magurski Park Narodowy ma charakter typowo leśny ponieważ aż 93,79 % powierzchni pokrywają lasy. Pozostałe 6,21 % przypada na łąki i pastwiska. Jednak obydwa typy roślinności są równie cenne. Wspaniałe, dobrze zachowane drzewostany bukowe i jodłowe zachwycają rozmiarami drzew i ich dobrą kondycją, natomiast ekosystemy nieleśne urzekają swą kolorystyką, bogactwem gatunków, a szczególnie tych najcenniejszych - rzadkich i chronionych.

Szata roślinna ma charakter przejściowy między Karpatami Wschodnimi a Zachodnimi. Element wschodni reprezentuje 8 gatunków np. cebulica dwulistna i żywokost sercowaty, a element zachodni 8 gatunków np. ciemiężca zielona i przytulia okrągłolistna. Stwierdzono tu występowanie 74 gatunków górskich (2 subalpejskie, 22 ogólnogórskie, 44 regla oraz 6 podgórskich). Dużą rolę we florze Parku odgrywają rośliny kserotermiczne reprezentowane przez 58 gatunków np. dąbrówka kosmata, dzwonek brzoskwiniolistny, drakiew żółtawa. Na terenie Parku opisano dwa piętra roślinne - **piętro pogórza** (do 530 m n.p.m.) z fragmentami grądu, olszynki karpackiej i olszynki bagienniej oraz wielogatunkowymi łąkami. Na terenach otwartych w tym piętrze występują łąki kośne, pastwiska żyzne i ubogie, łąki wilgotne i torfowiska niskie. W **reglu dolnym** (powyżej 530 m n.p.m.) króluje żyzna buczyna karpacka, odnajdujemy tu również płaty kwaśnych buczyn i nieliczne jaworzyny. W obu piętrach znaczne powierzchnie zajmują lasy z dominacją jodły oraz sztuczne drzewostany z sosną i brzozą.

Gatunkami panującymi w drzewostanach są: buk – 54,8 %, sosna – 19,3 %, jodła – 12,4 %, olcha szara – 5,8 %, świerk – 2,1 %, modrzew – 1,8 %, olcha czarna – 1,4 % i pozostałe poniżej 1 % powierzchni.

W 57 rozpoznanych dotąd zbiorowiskach roślinnych powierzchniowo zdecydowanie przeważają zbiorowiska leśne, lecz aż 34 spośród nich opisano w ekosystemach nieleśnych. Wszystkie stwierdzone zbiorowiska należą do 14 klas. Klasyfikacja zbiorowisk nieleśnych wygląda następująco:

- szuwały trzcinowo-turzycowe - 9 zespołów,
- żyzne łąki i pastwiska oraz ziołorośla typu łąkowego – 7 zespołów, 3 zbiorowiska, 2 podzespoły, 4 warianty,
- młaki i mszary torfowisk darniowych – 1 zespół, 1 zbiorowisko, 2 podzespoły,
- ubogie łąki i wrzosowiska – 1 zespół, 1 zbiorowisko, 2 podzespoły,
- nitrofilne zbiorowiska pól uprawnych i terenów ruderalnych – 1 zbiorowisko,
- ruderalne zbiorowiska niskich nitrofilnych bylin na miejscach wydeptanych – 1 zbiorowisko,

- ruderalne zbiorowiska wysokich nitrofilnych bylin – 1 zespół, 1 zbiorowisko,
- ziołorośla górskie – 2 zespoły, 2 zbiorowiska,
- zbiorowiska zielne bez wyraźnej przynależności fitosocjologicznej – 3 zbiorowiska

Zbiorowiska leśne i zaroślowe to:

- zarośla łożowe na aluwialach rzek – 1 zespół, 1 zbiorowisko,
- zarośla i lasy bagienne - 1 zespół, 1 zbiorowisko,
- mezo- i eutroficzne lasy liściaste oraz mieszane – 8 zespołów, 6 zbiorowisk, 4 podzespoły, 4 warianty,
- bory szpilkowe – 1 zespół,
- sztuczne drzewostany mieszane oraz szpilkowe bez wyraźnej przynależności fitosocjologicznej – 4 zbiorowiska

Liczba potwierdzonych gatunków roślin naczyniowych to 771 na około 850 gatunków których doliczono się w całym paśmie Beskidu Niskiego. O wartości florystycznej Parku świadczy pokaźna liczba roślin rzadkich i zagrożonych, w tym 75 gatunki chronione. Wśród 64 gatunków objętych ochroną ścisłą występują tojad: dzióbaty i mołdawski, pokrzyk wilcza jagoda, zimowit jesienny, parzydło leśne, podrzeń żebrowiec, dziewięciśli bezłodygowy, 20 gat. storczyków, goździk kosmaty, wawrzynek wilczyko, 4 gatunki widłaków.

W wyniku badań przeprowadzonych w ramach Planu Ochrony Parku stwierdzono również występowanie 188 gatunków mchów w tym 4 z „czerwonej listy”, 51 gat. wątrobowców, 51 gat. śluzowców i 463 gatunki grzybów wielkoowocnikowych wśród których 17 gatunków podlega ochronie całkowitej, a 112 umieszczono na „czerwonej liście”.

ZWIERZĘTA Na terenie Magurskiego Parku Narodowego swoją ostoję posiada szereg gatunków fauny dolnoregłowej i podgórskiej. Wyraźnie rysuje się przewaga elementu wschodniokarpackiego oraz występują liczne gatunki ciepłolubne i południowe migrujące przez beskidzkie przełęczę ku północy. Leśne ostępy magurskie wyróżniają się w całym Beskidzie Niskim bogatymi populacjami dużych kręgowców puszczańskich. Żyje tu 57 gatunki **ssaków**, w tym 10 gatunków nietoperzy. Z rzędu drapieżnych występują: niedźwiedź, wilk, borsuk, ryś, żbik, lis, jenot, wydra, kuna leśna i domowa, tchórz, gronostaj, łasica. Wśród parzystokopytnych na terenie MPN stwierdzono jelenia, łosia który posiada tutaj jedną z kilku ostoi w Karpatach, sarnę i dzika, a z rzędu zajęczaków zająca. Introdukowane w latach osiemdziesiątych bobry licznie zasiedliły dopływy Wisłoki. Oprócz bobrów do większych gryzoni należą w Parku wiewiórka i piżmak. Wśród drobnych ssaków na uwagę zasługują ryjówka górską i malutka, rzesorek mniejszy i rzeczek, zębiełek karliczek i białawy, badylarka, popielica, smużka i orzesznica. Występujące na terenie Magurskiego PN nietoperze to: podkowiec mały, nocek duży, nocek wąsatek i rudy, mroczek posrebrzany i pozłocisty, mroczek późny, borowiec wielki, gacek brunatny i mopek.

W „Polskiej czerwonej księdze zwierząt” znajduje się 10 gatunków ssaków odnotowanych na terenie Magurskiego Parku Narodowego.

Badania **awifauny** potwierdziły występowanie 160 gatunków ptaków, w tym 117 lęgowych, wśród których 8 gatunków ma swoje miejsce w „Polskiej czerwonej księdze zwierząt”. Są to: orzeł przedni, puchacz, włochatka, sóweczka, puszczyk uralski (ok. 60 par/100 km² – jedno z największych zagęszczeń w Europie), dzięcioł białogrzbiety i trójpalczasty oraz orlik krzykliwy uznany za symbol Parku. Na terenie MPN gnieździ się trzydzieści kilka par orlika krzykliwego co daje około 23 pary na 100 km² i jest to jedno z największych zagęszczeń w Polsce. Z innych ciekawych gatunków należy wymienić bociana białego i czarnego, czapłę siwą, trzmielojada, krogulca, pliszkę górską, kruk. Na wzmiankę zasługuje fakt, iż w Parku jest jedna z najwyższych w Europie liczebność myszołowa (60 par/100 km²) oraz z 10 gatunków z rzędu dzięciołowych opisanych w Polsce na terenie MPN gnieździ się aż 9.

Ichtiofauna reprezentowana jest przez 12 gat. ryb należących do 5 rodzin. Z karpiowatych występuje strzebla potokowa, kleń, brzanka, jelec, piekielnica, kiełb, ukleja, płoć. Rodzinę łososiowatych reprezentuje pstrąg potokowy – gatunek charakterystyczny dla czystych wód górskich. Z lipieniowatych stwierdzono występowanie lipienia, z piskorzowatych - śliza, z

głowaczowatych - głowacza przegopłętowego. Wśród podanych gatunków 3 są prawnie chronione (głowacz przegopłętwy, śliz, piekielnica), a głowacz przegopłętwy i piekielnica umieszczone są dodatkowo w Polskiej czerwonej księdze zwierząt.

Park i jego otulina są również miejscem bytowania **plazów** (10 gatunków) i **gadów** (6 gatunków). Licznie reprezentowane płazy podzielić można na 2 rzędy - ogoniaste – do których należą: salamandra plamista, traszka górską, traszka grzebieniasta i zwyczajna oraz endemiczna dla Karpat traszka karpacka, oraz rząd bezogonowych do których należą: kumak górski, żaba trawna, rzekotka, ropucha szara, ropucha zielona.

Wśród gadów opisanych z terenu MPN występują: jaszczurka żyworodna, jaszczurka zwinka, padalec, zaskroniec, żmija zygzakowata i gniewosz plamisty.

W Polskiej czerwonej księdze zwierząt swe miejsce znalazły z plazów – traszka karpacka i grzebieniasta, a z gadów gniewosz plamisty

Wstępne badania niektórych grup taksonomicznych **bezkęgowców** potwierdziły obecność licznych gatunków rzadkich i zagrożonych owadów. Spośród 85 gatunków **motyli dziennych**, kilkanaście gatunków umieszczono na czerwonej liście zwierząt (np. paź królowej, mieniak tęczowiec, wietek gorycznik, rusałka żałobnik i drzewoszek).

Poddana badaniom grupa **trzmieli** i **trzmielców** wykazała występowanie na terenie MPN ogółem 21 gat. tych owadów. W grupie trzmieli 5 gatunków zostało umieszczonych na czerwonej liście zwierząt. Na terenie Parku znajdują się także stanowiska wyjątkowo cennych przedstawicieli **kózkowatych** – nadobnicy alpejskiej i kozioroga bukowca a także modliszki zwyczajnej. Obserwacje przeprowadzone w grupie **ryjkowców** i **pędrusi** wykazały występowanie 287 gatunków tych roślinożernych chrząszczy.

ZABYTKI KULTURY I HISTORIA TERENU Najstarszym śladem życia ludzi w tej części Beskidu Niskiego są pozostałości okazałego grodziska w Brzezowej na górze Walik u stóp Magury Wątkowskiej. Wchodziło ono - zdaniem historyków - w łańcuch wczesnośredniowiecznych grodzisk z IX-X wieku. Pobliskie zachowane fragmenty średniowiecznego fortalicjum kamiennego w Mrukowej (góra Zamkowa obok przełęczy Smyczka) pochodzą prawdopodobnie z późniejszego okresu.

Z nowszych czasów ostało się sporo zabytków kultury materialnej Łemków, którzy przybywali tu od XV wieku w kilku falach osadnictwa rusko-wołoskiego. Ozdobą beskidzkiego krajobrazu są łemkowskie cerkwie - wysokiej wartości dzieła ludowego budownictwa, głównie drewniane, trójdzielne, typu zachodniołemkowskiego. Najpiękniejsze znajdują się w Bartnym, Wołowcu, Krempnej, Kotani, Świątkowej Wielkiej i Małej, Pielgrzymce i Olchowcu .

Na cmentarzach można jeszcze spotkać kamienne nagrobki i krzyże z drugiej połowy XIX wieku i początku XX wieku wykonane w większości przez miejscowych kamieniarzy. Najliczniej zachowały się w Świerzowej Ruskiej, Żydowskim, Świątkowej Wielkiej i Grabiu. Kamienne krzyże z postacią Chrystusa i przydrożne kapliczki zachwycają swą prostotą wędrowca. Najwięcej pozostało ich w Olchowcu, Świątkowej Wielkiej, Polanach i Grabiu.

W niektórych wsiach zachowały się resztki tradycyjnego budownictwa mieszkalnego - np. długie łemkowskie „chyże” mieszczące pod wspólnym dachem część mieszkalną i gospodarczą.

Na uwagę zasługują zapomniane w większości i niszczone cmentarze z I wojny światowej, kryjące szczątki pojednanych po śmierci wrogów, w tym także Polaków poległych w służbie austriackiej, pruskiej i rosyjskiej. Są to m.in. cmentarze w Krempnej, Ożennej, Grabiu. Tragiczną pamiątką ostatniej wojny jest cmentarz 1250 Żydów zamordowanych przez Niemców w 1942 r. na przełęczy w Hałbowie oraz tzw. „dolina śmierci” na terenie której podczas ciężkich walk zginęło ponad 100 tyś. ludzi.

OCHRONA PRZYRODY W Parku stosuje się następujące rodzaje ochrony :

1. Ochrona ścisła przy której przyroda „rządzi się” swoimi prawami, odwiecznie ustalonymi przez siły natury bez ingerencji człowieka.

2. Ochrona częściowa

- a) zachowawcza -w której nie wykonuje się zabiegów jeśli nie zachodzi potrzeba
- b) czynna - stosowane są określone zaplanowane zabiegi, aby osiągnąć wyznaczony cel.
  - Stabilizująca – zabiegi skupiają się na stabilizacji warunków biotopu i zatrzymaniu procesu sukcesji,
  - Renaturyzacyjna – celem jest przywrócenie pierwotnego stanu roślinności, gatunków i zwierząt które np. wyginęły,
  - Kreatywna – przebudowa w celu dostosowania gatunków do występującego siedliska,
  - Eksperymentalna – może mieć zastosowanie np. przy zwiększaniu liczebności populacji rzadkich gatunków roślin i zwierząt

Najpełniejszą formą ochrony zasobów przyrodniczych jest ochrona ścisła. Na terenie Parku tą formą ochrony objęto 13,1% powierzchni. Są to 3 duże obszary oznaczone jako:

- „Magura Wątkowska” o pow. 1188,69 ha, obejmująca centralny, zalesiony masyw Magury.
- „Kamień” o pow. 377,93 ha, na którą składa się południowo-wschodnie zbocze wzgórza o nazwie Kamień z prastarą puszcza karpacką oraz oryginalnymi wychodniami piaskowca magurskiego.
- „Zimna Woda”- źródłkowy kocioł potoku o pow. 841,11 ha. Ponad 140-to letni starodrzew buczyny karpackiej, nie użytkowany przez człowieka od blisko 50 lat.

TURYSTYKA Do dyspozycji turystów na terenie MPN wyznaczono 5 szlaków o łącznej długości ok. 85km. Najważniejsze z nich to:

- odcinek głównego szlaku beskidzkiego – kolor czerwony,
- odcinek tzw. szlaku granicznego – kolor niebieski,
- szlak Gorlice – Magura Wątkowska – kolor zielony,
- szlak Folusz – Nowy Żmigród – Krempna – Ożenna – kolor zielony,
- szlak Folusz – Bartne – Konieczna – kolor żółty

Gwarantują one możliwość podziwiania najpiękniejszych zakątków Parku. Dominującą formą wypoczynku jest turystyka pobytowa, turystyka weekendowa i kwalifikowana piesza. Coraz większą popularnością cieszy się również turystyka rowerowa, konna i narciarska. Dotychczasowe badania wskazują, iż Magurski Park Narodowy odwiedza średnio 40 tys. turystów rocznie.

Największymi osobliwościami Magurskiego Parku Narodowego, które mogą charakteryzować ten piękny zakątek kraju jest występowanie prawie całego kompletu spośród dużych leśnych drapieżników i łąkowo występujące populacje storczyków. Miłośnicy pięknego krajobrazu mogą nacieszyć oko kilkuset hektarowymi otwartymi przestrzeniami zajętych przez łąki i wrzosowiska gdzie brak jakichkolwiek zabudowań.